

Introducció a les VII Jornades

Joan Pagès, Antoni Santisteban

Aquest llibre conté les ponències, recerques i experiències, presentades a les VII Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les ciències socials, celebrades el 2010 i dedicades a «Les Qüestions Socialment Vives i l'Ensenyament de les Ciències Socials». Les Jornades Internacionals de Recerca en Didàctica de les ciències socials, organitzades per la unitat departamental de Didàctica de les ciències socials i el GREDICS (Grup de recerca en Didàctica de les ciències socials) de la Universitat Autònoma de Barcelona són un fòrum de debat dels principals problemes de l'ensenyament i de l'aprenentatge de les ciències socials, de la geografia i de la història, i de l'educació per a la ciutadania, així com de les seves alternatives. Pretenen ser un espai de trobada entre investigadors i investigadores internacionals (cada any s'intenta comptar amb persones procedents d'Amèrica i d'Europa), i entre aquests i els i les docents d'ensenyament primari i secundari. Pretenen buscar vies per intervenir en la pràctica a partir dels resultats de recerques i de propostes a problemes comuns a nivell internacional. Són, també, unes Jornades que tant s'adrecen a investigadors i investigadores com al professorat que vol entendre millor la seva pràctica i innovar-la. I als investigadors i investigadores per conèixer directament el valor que a les seves recerques atorga el professorat que, a peu d'aula, demana coneixements útils per poder desenvolupar millor la seva tasca. Volem que la relació entre docents i investigadors sigui útil per uns i per altres, per ensenyar millor als nostres nois i a les nostres noies, per ensenyar millor al futur professorat que s'està formant a les aules universitàries.

Per aquesta raó, les Jornades estan dedicades cada any a temàtiques que ens semblen rellevants a nivell internacional. Les que ara presentem van estar dedicades a les *Qüestions socialment vives* (QSV) i als *Problemes socials rellevants*, enfocaments poc practicats encara a la majoria d'aules del nostre país i del món.

Com és sabut, la finalitat principal de l'aprenentatge de les ciències socials és dotar als noies i a les noies de coneixements de tota mena per interpretar el present, enfrontar-se als problemes socials del nostre món i poder participar en la construcció del seu futur personal i social. En aquest sentit, els problemes socials rellevants o les qüestions socialment vives són dues vies vàlides. Els primers responen a la tradició crítica dels «socials studies» nord-americans, les segones a una perspectiva més actual, nascuda a l'entorn francòfon dins l'àmbit de l'ensenyament de les ciències socials i econòmiques del batxillerat i, en menor mesura, en l'àmbit de l'ensenyament de la geografia i la història.

Aquests enfocaments es poden relacionar amb el desenvolupament de la competència social i ciutadana si es posa l'èmfasi en la necessitat de formar el pensament social dels nois i de les noies per a l'acció conscient i deliberada en els seus contex-

tos de vida. Formar d'aquesta manera en la competència social i ciutadana demana per part del professorat partir de problemes socials i, sens dubte, no fugir dels conflictes de la societat actual. La contaminació, la violència o la guerra, en el passat i en el present, la manca de participació o de democràcia, les migracions o l'absència de drets humans en determinats moments de la nostra història. Qüestions que tenim molt properes o que afecten altres territoris dels que ens podem sentir solidaris, conflictes o temàtiques controvertides que han de donar sentit a l'ensenyament i a l'aprenentatge de les ciències socials, de la geografia, la història i l'educació per a la ciutadania.

El llibre s'organitza en tres parts. La primera conté les ponències de les persones convidades: el nord-americà Ronald W. Evans, la francesa Nicole Tutiaux-Guillon, els italians Antonio Brusa i Elena Musci, l'argentina Graciela Funes, el gallec Ramón López Facal i els coordinadors de les Jornades, Joan Pagès i Antoni Santisteban. La segona part, els resultats de diferents recerques realitzades dins del programa de Doctorat en Didàctica de les ciències socials de la UAB o dins de GREDICS: Carles Anguera, Gustavo A. González, Jesús Granados, Marta Castañeda i Joan Berlanga, Agnès Boixader, Vicent Espí, Marina Fernández i Joan Llusà. I, finalment, la tercera part conté dues experiències: una de primària (Margarida Garrigó) i una altra de secundària (Jordi Ortega i Jordi Nomen). El llibre acaba amb les conclusions que ha realitzat Neus González. Una mostra, com es podrà comprovar, variada i heterogènia però amb un eix comú relacionat tant amb els problemes de l'ensenyament de les ciències socials com amb les seves alternatives més engrescadores.

Ronald W. Evans reflexiona sobre el passat dels *socials studies* als Estats Units. Ens mostra una realitat que sempre pendula entre els models curriculars conservadors i els progressistes, que es van alternant defensats per grups de les dues tendències, uns disposats a defensar Dewey i les seves propostes i d'altres atrinxerats en el valor educatiu de la història més tradicional. Evans anomena a aquests enfrontaments la «guerra de les ciències socials», a la qual els conservadors argumenten contra els crítics que s'ataquen els valors o les formes de vida nord-americana, fins i tot contra l'empresa privada. Les ciències socials han estat sempre al centre de les lluites sobre les finalitats de l'educació, a través sobretot del pes de la pròpia història, del què ensenyar i del com fer-ho. De tot plegat, Evans ens proposa extreure una lliçó bàsica: hem de preparar al professorat per a què exerceixi la llibertat de poder triar i d'ensenyar unes ciències socials orientades a la justícia social, la igualtat i el desenvolupament del pensament reflexiu.

Nicole Tutiaux-Guillon ens presenta els problemes de l'ensenyament de les QSV a França. Caracteritza les QSV com un coneixement que té una sèrie de característiques específiques, que necessiten una determinada transposició, una perspectiva de recerca de la controvèrsia i que tenen una implicació personal, emocional i ètica. Les QSV no estan limitades al domini escolar ni disciplinar ni científic, sinó a tots tres. Exemplifica les dificultats d'un currículum centrat en les QSV en dos àmbits: la memòria històrica i el desenvolupament sostenible. Per Tutiaux la pràctica d'ensenyament ha de ser coherent amb les finalitats que es deriven de les QSV, atenent a les emocions, proposant la reflexió sobre la incertesa, afavorint el debat i,

especialment, atenen a la complexitat dels problemes, a la multiplicitat de posicions, a la pluralitat de punts de vista.

Antonio Brusa i Elena Musci desenvolupen el concepte de «didàctica difícil», basat en una sèrie de problemàtiques que analitzen amb exemples. La primera és de caràcter epistemològic, relacionada amb la naturalesa de la disciplina social, el temps, l'espai, les fonts o la interpretació. La segona té a veure amb temes clàssics de la història antiga i medieval i amb temàtiques que fan referència a la identitat i al sentit de pertinença. La tercera es centra en la història moderna i contemporània i amb la memòria, la reconciliació, la compensació o la història legal. La quarta, i última, es centra en la història immediata o actual, el que s'ha anomenat a Itàlia el laboratori del temps present. La majoria d'aquests temes permeten problematitzar alguns continguts històrics i afavorir reflexions ètiques.

En el treball de Graciela Funes es desenvolupa el concepte de història recent/present, des del context de la història del passat més immediat de l'Argentina. La vida política i els aspectes més traumàtics afloren irremeiablement en aquests plantejaments. L'autora intenta definir i delimitar un camp d'estudi, el de la història recent/present, difícil de precisar, però que està estretament relacionat amb la perspectiva de les QSV. La memòria apareix amb força i s'interroga sobre quina història construir en el segle XXI, a partir de conceptes com continuïtats, discontinuïtats, ruptures, atzar, identitats... i remarca la importància de les fonts i de la narració.

Ramón López Facal defensa la importància de tractar temes socialment conflictius a l'aula, en contra del que pensa una part del professorat sobre la seva conveniència (aquest professorat creu que aquests temes s'allunyen de la seva funció educativa). López Facal fonamenta un ensenyament de les ciències socials a partir de conflictes socials recurrent a les finalitats del currículum actual, i a la gran potencialitat d'aquest tipus de temàtiques per als aprenentatges socials de l'alumnat. Posteriorment, fa una anàlisi de les estratègies més adequades i del paper que ha de jugar el professorat a l'aula en aquest tipus d'enfocament. Per últim, presenta alguns exemples d'experiències educatives relacionades amb conflictes socials com el cas del desastre del *Prestige*.

En el treball de Pagès i Santisteban s'analitzen alguns antecedents i l'actualitat a Catalunya del tractament dels problemes socials rellevants o de les qüestions socialment vives. Existeixen propostes didàctiques elaborades per diferents col·lectius des de fa dècades, que tenen lligams molt estrets amb plantejaments vinculats als problemes socials rellevants o a les QSV. Les temàtiques són diverses perquè el context en què s'han desenvolupat al llarg del temps ha anat canviant. Es reivindica un currículum basat en problemes socials, en el desenvolupament d'una consciència històrica, i en la formació d'un pensament social crític que permeti als nois i a les noies enfrontar-se als conflictes i als problemes i que els faci competents per voler participar en la construcció del futur.

A banda de les ponències anteriors en aquest llibre trobareu diverses recerques i experiències sobre l'ensenyament de les ciències socials i les QSV.

Carles Anguera presenta una recerca de les representacions socials de l'alumnat d'ESO sobre el futur. Estableix algunes tipologies i aprofundeix des d'una perspecti-

va etnogràfica en les seves idees, per fer propostes de millora en l'ensenyament de les ciències socials, considerant el futur un concepte clau en les seves finalitats i continguts. Gustavo A. González Valencia tracta sobre l'educació per a la ciutadania democràtica en el context de Colòmbia, en les escoles i en la formació del professorat. Analitza els problemes que es deriven de la realitat conflictiva i difícil d'aquest país, on sembla que després d'un passat recent de gran violència es visualitza una certa esperança. Jesús Granados ens presenta una síntesis sobre les seves investigacions en el terreny de l'educació per a la sostenibilitat, dins de l'ensenyament d'una geografia crítica, una temàtica controvertida en un moment de crisi econòmica, una QSV ineludible. El treball de Marta Castañeda està centrat en una comparació de com tracten el descobriment i la conquesta d'Amèrica llibres de text catalans i xilens. També es presenten els resultats d'algunes entrevistes realitzades a mestres que usen aquests llibres. Una investigació sobre una temàtica que sempre serà un problema i que posa en evidència els diferents enfocaments existents en una banda i en l'altra de l'Atlàntic.

Per últim, es presenten resultats d'un projecte d'investigació realitzat des de la UAB per part del professorat de la unitat de Didàctica de les ciències socials i professorat de secundària col·laborador en la recerca. Es tracta d'un treball de cinc anys on s'ha investigat com es forma el pensament històric de l'alumnat, com es forma la temporalitat i la consciència històrica, com es construeixen les narracions històriques, com es desenvolupen les capacitats per a l'empatia i com s'interpreten les fonts històriques. Els autors –professors de secundària– exposen, a més, els punts forts i els punts febles de la col·laboració entre el professorat de secundària i l'universitari i destaquen la importància d'aquesta via de col·laboració.

Com a experiència educativa d'educació primària, Margarida Garrigó, de l'escola Rosella de Viladecavalls, ens presenta una experiència d'utilització de la ràdio a l'escola a través de la qual s'han tractat diverses QSV. Per la seva banda, Jordi Ortega i Jordi Nomen, professors de l'Escola Sadako de Barcelona, expliquen el seu projecte de geografia urbana a l'ESO, anomenat «Vivim alguns barris de Barcelona», que és una proposta d'anàlisi crítica de la realitat de l'entorn urbà de l'alumnat i una crida a la necessitat de participació.

El tractament de «les qüestions socialment vives» o «els problemes socials rellevants» en l'ensenyament de les ciències socials, la geografia i la història i l'educació per a la ciutadania és una alternativa necessària per un currículum basat en el desenvolupament de competències. Arreu del món cada vegada sembla més evident que la finalitat més important dels ensenyaments socials, geogràfics i històrics, és la formació d'una ciutadania democràtica capaç d'ubicar a l'alumnat en el seu món i capacitar-lo per participar en la seva millora.

Per altra banda, cada vegada hi ha més propostes que consideren que els «problemes socials rellevants» o les «qüestions socialment vives», haurien de convertir-se en els continguts centrals del currículum de ciències socials, geografia i història, per donar resposta als reptes de la societat del segle XXI. És, probablement, la manera de donar sentit a «la competència social i ciutadana», ja que es parteix de la realitat, es focalitza en ella i es busca l'acció conscient, responsable i informada. Els problemes socials rellevants, les QSV, es refereixen al passat i al present, i són la base de la

construcció del futur, sens dubte la finalitat fonamental de l'ensenyament de les ciències socials i de l'educació en general.

Voldríem, per acabar, donar les gràcies a tots aquells i aquelles que fan possible aquestes Jornades. En primer lloc, al grup de mestres i de professors i professores amb qui ens retrobem cada mes de febrer. També a aquells col·legues d'altres universitats del país o de l'estranger. A les institucions que han fet possible les Jornades col·laborant en el seu finançament, en especial l'Institut d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona i l'Institut de Ciències de l'Educació de la UAB. I, òbviament, a les companyes i companys de la unitat de Didàctica de les ciències socials i de GRE-DICS de la UAB i a l'Edda Sant, la Marta Canal i en Dani Costa que ens han donat un important cop de mà en l'edició d'aquest text.